

1

O življenju so najmodrejši v vseh časih sodili enako: da je zanič... Zmeraj in povsod je bilo iz njihovih ust slišati isti glas — glas, poln dvomov, zamorjenosti, utrujenosti življenja, odpora do življenja. Še Sokrat je rekel, ko je umiral: »— živeti se pravi biti dolgo bolan: odrešeniku Asklepiju sem dolžan petelina.« Še Sokrat ga je bil sit. — Kaj to dokazuje? Na kaj kaže? — Nekoč bi bili rekli (— oh, govorili so, in zadosti na glas in naši pesimisti predvsem!): »Tu mora prav gotovo biti kaj res! *Consensus sapientium* dokazuje resnico.« — Bomo tudi danes še tako govorili? *Smemo?* »Tu je prav gotovo kaj *bolno*« — odgovarjamo *mi*: ti najmodrejši vseh časov, treba si jih je najprej ogledati od blizu! Mogoče vsi skupaj niso več trdni v nogah? pozni? majavi? *décadents*? Se ne kaže modrost na zemlji kakor krokar, ki ga prevzame rahel zadah po mrhovini?...

2

Meni samemu je nespoštljivost, da so veliki modrijani *tipi propada*, prišla na misel najprej nekoč, ko se ji je ravno najmočneje postavil nasproti učeni in neučeni predsodek: spoznal sem Sokrata in Platona kot simptoma propada, kot

orodji grškega razkroja, kot psevdogrška, kot protigrška (»Rojstvo tragedije«, 1872). Tisti *consensus sapientium* — to čedalje bolj razumem — dokazuje najmanj, da so imeli prav s tistim, o čemer so se strinjali: dokazuje marveč, da so se sami, ti najmodrejši, *fiziološko* v nečem ujemali, da namreč enako negativno gledajo na življenje — da *morajo* gledati. Sodbe, vrednotenja o življenju, za ali proti, navsezadnje nikoli ne morejo biti resnične: vrednost imajo le kot simptomi, samo kot simptomi prihajajo v poštev — same po sebi so take sodbe neumnosti. Treba je le stegniti prste po njih in poskusiti prijeti presenetljivo fineso, da *vrednosti življenja ni mogoče razvrednotiti*. Živeči ne more, ker je sam stranka, ja, celo sporni objekt in ne sodnik; mrtvi ne, iz drugega razloga. — Da filozof vidi v *vrednosti* življenja problem, ostaja celo ugovor proti njemu, vprašanje o njegovi modrosti, nemodrost. — Kako? In vsi ti veliki modrijani — naj ne bi bili le *décadents*, naj ne bi bili niti modri? — Ampak vračam se k problemu Sokrata.

3

Sokrat je po svojem rodu sodil med najnižje ljudstvo: bil je plebejec. Vemo, sami še zdaj vidimo, kako je bil grd. Ampak grdost, sama po sebi ugovor, je med Grki skoraj zavrnitev. Je bil Sokrat sploh Grk? Grdota je zadosti pogosto izraz križanega, s križanjem *zavrtega* razvoja. Drugače se pokaže kot *pešajoči* razvoj. Antropologi med kriminalisti nam pravijo, da je značilni hudodelec grd: *monstrum in fronte, monstrum in animo*. Ampak hudodelec je decadent. Je bil Sokrat tipičen zločinec? — Temu je najmanj ugovarjala znamenita fiziognomijska sodba, ki je pri-

jateljem Sokrata zvenela tako spotakljivo. Tujec, podkovan v obrazih, je rekel, ko je šel skozi Atene, Sokratu v obraz, da je monstrum — da skriva v sebi vse grde pregrehe in poželenja. In Sokrat mu je odgovoril samo: »Vi me poznate, go spod!« —

4

Na dekadenco pri Sokratu namiguje ne samo priznana razbrzdanost in anarhija instinktov: na isto namiguje tudi preobilje logičnosti in značilna *hudobija rahitikov*, ki ga odlikuje. Ne smemo pozabiti tudi na halucinacije s prisluhi, ki so jih kot »Sokratov demon« razlagali religiozno. Vse na njem je pretirano, bufo, karikatura, vse je obenem skrito, potuhnjeno, podtalno. — Poskušam razumeti, iz kakšne idiosinkrazije izvira sokratovska enačba: um = krepost = sreča; ta najbizarnejša enačba, kar jih je in ki ima proti sebi posebej vse instinkte starejših Helenov.

5

S Sokratom se je grški okus sprevrgel v prid dialektike: kaj se je pravzaprav tedaj zgodilo? Predvsem je bil s tem premagan *odličen* okus; z dialektiko je prišla na površje sodrga. Pred Sokratom so v boljši družbi odklanjali dialektične manire: veljale so za slabe, razgaljale so. Mladino so svarili pred njimi. Vsemu takemu navajanju razlogov tudi miso zaupali. Vrle reči, kakor vrli ljudje, ne nosijo tako na dlani svojih razlogov. Ne spodobi se kazati vseh petero prstov. Ni prida vredno, kar je treba najprej šele dokazati. Povsod, kjer avtoriteta še spada med dobre šege, kjer ne »utemeljujejo«, temveč ukazujejo, je dialektik nekakšen pavliha: ljudje se mu sme-

jejo, ga ne jemljejo resno. — Sokrat je bil pavliha, ki se je *delal*, da bi ga jemali resno: kaj se je pravzaprav zgodilo? —

6

Za dialektiko se odločiš samo, če nimaš druge izbire. Vemo, da z njo zbudamo nezaupanje, da malokaj prepriča. Ni lažjega kakor zbrisati učinek dialektikov: izkušnja vsakega zborovanja, kjer govorijo, to dokazuje. More biti samo *obramba v sili*, v rokah takih, ki nimajo več nobenega drugega orožja. Človek mora svojo pravico *izsiliti*: prej je ni mogoče uporabiti. Judje so bili zato dialektiki; lisica zvitorepka je bila to? kako? In tudi Sokrat je bil? —

7

— Je Sokratova ironija izraz upora? Resentimenta sodrge? Uživa kot zatirani nad lastno krvočnostjo pri zabadanju silogizmov? Se *maščuje* nad odličniki, ki jih fascinira? — Kot dialektik imaš v roki orodje brez prizanašanja; z njim je mogoče postati tiran; ko zmagaš, spraviš v sramoto. Dialektik prepusti nasprotniku dokaz, da ni idiot: podžiga bes, obenem ga spravlja v ne-bogljenost. Dialektik *depotencira* intelekt nasprotnika. — Kako? Je dialektika pri Sokratu samo oblika *maščevanja*?

8

Namignil sem, s čim je Sokrat lahko odbijal: toliko bolj pa moram še pojasniti, da je fascinal. — Da je odkril novo vrsto *agona*, da je bil za ugledne atenske kroge prvi borilski mojster

tega, je eno. Fasciniral je, ker je zganil agonalni gon Helenov — vpeljal je varianto v ruvanje med mladimi možmi in mladeniči. Sokrat je bil tudi velik *erotik*.

9

Ampak Sokrat je še več uganil. Videl je svojim uglednim Atencem *pod* kožo; doumel je, da njegov primer, njegova idiosinkrazija primera ni izjema. Ista vrsta degenerescence se je po tihem pripravljala povsod: stare Atene so šle h koncu. — In Sokrat je vedel, da ga *potrebuje* ves svet — njegovo zdravilo, njegovo zdravljenje, njegovo osebno mojstrstvo samoohranjanja... Povsod so bili instinkti v anarhiji; povsod je bilo pet korakov od ekscesa: monstrum in animo je bilo vsesplošna nevarnost. »Nagoni hočejo napraviti tirana; iznajti je treba *nasprotnega tirana*, ki je močnejši...« Ko je tisti fiziognomik razkrinkal Sokrata, kdo je, pekel vseh hudih poželenj, je veliki ironik izrekel še eno besedo, ki daje ključ do njega. »To drži,« je rekel, »vendar sem zagospodaril nad vsemi.« *Kako* je Sokrat zagospodaril nad *seboj*? — Njegov padec je bil pravzaprav le skrajni primer, samo primer, ki je najbolj bil v oči od tistega, kar je takrat začelo prehajati v vsesplošno stisko: da ni nihče več gospodar nad seboj, da se instinkti obračajo drug *proti* drugemu. Fasciniral je kot skrajni primer — njegova strah zbujujoča grdota ga je opravičevala vsakemu očesu: fasciniral je, kakor se razume samo po sebi, še močnejše kot odgovor, kot rešitev, kot videz *zdravljenja* tega padca. —

10

Če je nujno iz *uma* narediti tirana, kakor je storil Sokrat, ne more biti majhna nevarnost, da kaj drugega ustvari tirana. Umnost je bila takrat uganjena kot *rešiteljica*, ne Sokratu ne njegovim »bolnikom« ni bilo dano na prosto, da so umni — to je bilo *de rigueur*, njihovo *zadnje* sredstvo. Fanatizem, s kakršnim se je vsa grška misel vrgla na umnost, izdaja stisko: bili so v nevarnosti, imeli so samo eno izbiro: bodisi propasti ali biti *absurdno umni*... Moralizem grškega filozofa od Platona naprej je bil patološko pogojen; ravno tako njihovo spoštovanje dialektike. Um = krepost = sreča se pravi samo: Sokrata je treba posnemati in proti temnim poželenjem trajno vzpostavljati *dnevno svetlobo* — dnevno svetlobo *uma*. Treba je biti po vsej sili pameten, jasen, bister: vsako popuščanje nagonom, nezavednemu pelje *navzdol*...

11

Namignil sem, s čim je Sokrat fasciniral: videti je bil zdravnik, odrešenik. Je treba še razgaljati zmoto, ki je bila v njegovi veri v »umnost za vsako ceno«? — To je samoprevara filozofov in moralistov, da se že s tem rešijo *décadence* in stopijo v vojno z njo. Rešitev je zunaj njihove moči: kar si izbirajo za pripomoček, za rešitev, je že spet samo izraz *décadence* — *spreminjajo* njen izraz, nje pa ne odpravljajo. Sokrat je bil nesporazum; *vsa morala poboljšanja, tudi krščanska, je bila nesporazum*... Najmočnejša dnevna svetloba, umnost za vsako ceno, življenje svetlo, hladno, previdno, zavestno, brez nagona, v odporu proti nagonom, vse je bilo samo bolezen, druga bolezen — in sploh ne vrnitev k »vr-

lini«, k »zdravju«, k sreči... *Prisilno* krotenje nagonov — to je obrazec za *décadence*: dokler se življenje *vzpenja*, je sreča enaka nagonu. —

12

— Je to še sam doumel, ta najpametnejši vseh samoukanjevalcev? Si je to rekel nazadnje, v *modrosti* poguma in smrti?... Sokrat je *hotel* umreti: — ne Atene, *sam* si je dal čašo strupa, on je prisilil Atene k čaši strupa... »Sokrat ni zdravnik,« je po tihem govoril sam sebi; »tu je zdravnica samo smrt... Sokrat sam je bil le dolgo bolan...«

»UM« V FILOZOFIJI

1

Sprašujete me, kaj vse je pri filozofih idio-sinkrazija... Na primer njihovo pomanjkanje zgodovinskega čuta, sovraštvo do same predstave postajanja, egiptovstvo. Mislijo, da je v čast stvari, če jo dehistorizirajo, *sub specie aeterni* — če napravijo mumijo iz nje. Vse, kar so filozofi obravnavali skoz tisočletja, so bile pojmovne mumije; nič dejanskega jim ni živo prišlo iz rok. Ubijajo, gatiyo, ti gospodje služabniki pojmov malikov, ko obožujejo — vsem so smrtno nevarni, ko molijo. Smrt, menjava, starost, ravno tako pa tudi ploditev in rast so zanje ugovori — celo zavrnitve. Kar je, ne *postaja*; kar postaja, tega *ni*... Zdaj vsi, celo z obupom, verjamejo v bivajoče. Ker se pa tega ne polastijo, iščejo vzroke, zakaj jim je odtegnjeno. »Pri tem mora biti videz, nekakšna goljufija, da ne opazimo bivajočega: kje je slepar?« — »Imamo ga,« blaženo kričijo, »to je čutnost! Ti čuti, *ki so tudi sicer tako nemoralni*, nas goljufajo o *resničnem* svetu. Morala: stran od prevare čutov, od postajanja, od zgodovine, od laži — zgodovina je samo vera v čute, vera v laž. Morala: reči *ne* vsemu, kar verjame čutom, vsemu preostalemu človeštvu: to je vse »ljudstvo«. Biti filozof, biti mumija, monotonski teizem predstavljati z grobarsko mimiko! — In proč predvsem s *telesom*, to usmilje-

nja vredno *idée fixe* čutov!, obteženo z vsemi napakami logike, kar jih je, zavrtnjenim, celo nemo-gočim, če je že zadosti predrzno, da se dela de-jansko!« ...

2

Z vsem spoštovanjem izvzemam *Heraklitovo* ime. Če je drugo ljudstvo filozofov zavrglo pričevanje čutov, ker so jim kazali mnoštvo in spreminjanje, ga je on zato, ker so mu kazali stvari, kakor da so trajne in enotne. Vendar je bil tudi Heraklit stvarjem krivičen. Čuti ne lažejo niti tako, kakor so mislili eleati, niti tako, kakor je sam verjel — čuti sploh ne lažejo. Šele tisto, kar mi *napravimo* iz njihovega pričevanja, vloži vanje laž, na primer laž enotnosti, laž stvarskosti, substance, trajanja ... »Um« je vzrok, da ponarejamo pričevanje čutov. Dokler čuti kažejo nastajanje, minevanje, menjavo, ne lažejo ... Ampak Heraklit bo imel na vekomaj prav v tem, da je bit prazna fikcija. »Navidezni« svet je edini: »resnični svet« je le *prilagan* ...

3

— In kakšne imenitne priprave za opazovanje imamo v svojih čutih! Nos na primer, o katerem še noben filozof ni spregovoril z občudovanjem in hvaležnostjo, je za zdaj celo najtenkočutnejši instrument, kar jih imamo na voljo: lahko ugotavlja še tako neznatne razlike v gibanju, kakršnih ne odkrije niti spektroskop. Danes imamo natančno toliko znanosti, kolikor smo se odločili *sprejeti* pričevanje čutov — kolikor smo jih še izostrili, oborožili, naučili misliti do konca. Drugo je spovitek in še ne znanost: hočem reči, metafizika, teologija, psihologija,

24

spoznavna teorija. *Ali* formalna znanost, nauk o znakih: kakor logika in tista uporabna logika, matematika. V njih se dejanskost sploh ne pokaže, še kot problem ne; ravno tako pa tudi ne vprašanje, koliko je sploh vredna taka znakovna konvencija, kakor je logika. —

4

Druga idiosinkrazija filozofov ni manj nevarna: obstaja v tem, da zamenjavajo zadnje in prvo. Tisto, kar pride na koncu — žal! ker naj bi sploh ne prišlo! — »najvišje pojme«, se pravi najbolj vsakdanje, najbolj prazne pojme, zadnji dim izpuhtele realnosti postavljajo na začetek, kot začetek. To je spet samo izraz njihovega načina čaščenja: višje ne *sme* rasti iz nižjega, sploh ne *sme* zrasti ... Morala: vse, kar je prve vrste, mora biti *causa sui*. Izvor v čem drugem velja kot ugovor, kot sum o vrednosti. Vse najvišje vrednote so prve vrste, vsi najvišji pojmi, biva-joče, brezpogojno, dobro, resnično, popolno — vse to ni moglo nastati, torej *mora* biti *causa sui*. Vse to pa tudi ne more biti med seboj neenako, ne more biti s seboj v protislovju ... S tem imajo svoj stupidni pojem »bog« ... Zadnje, najtanjšje, najbolj prazno je postavljeno kot prvo, kot vzrok sam na sebi, kot *ens realissimum* ... Da je moralo človeštvo resno vzeti možganske bolezni bolnih pajčevinarjev! — In za to je drago plačalo! ...

5

— Postavimo že nasproti temu, kako drugače *mi* (— iz vljudnosti pravim *mi* ...) gledamo na problem zmote in navideznosti. Prejšnje čase so spremembo, menjavo, nastajanje sploh jemali

25

kot dokaz navideznosti, kot znamenje, da nas mora kaj zavajati. Danes pa, obrnjeno, vidimo, da smo natančno toliko, kolikor nas prisili predsodek uma, da postavimo enotnost, identiteto, trajanje, substanco, vzrok, stvarnost, bit, zapleteni, *prisiljeni* v zmoto; tako zanesljivo smo na podlagi strogega poračunavanja na jasnem o tem, da gre tu za zmoto. S tem ni nič drugače kakor z gibanji velikih ozvezdij: pri njih ima zmota za stalnega odvetnika naše oko, tu pa naš govor. Govor sodi po svojem nastanku v čas najbolj rudimentarne oblike psihologije: v surov fetišizmu pridemo, če se ovemo temeljne predpostavke govorne metafizike, po slovensko: *uma*. Ta vidi vsepovsod storilce in dejavnost: verjame v voljo kot vzrok nasploh; verjame v »jaz«, v jaz kot bit, v jaz kot substanco, in *projicira* vero v substanco jaza na vse stvari — in šele s tem *ustvari* pojem »stvar« ... Bit je povsod preiščljena in *podtanjena* kot vzrok; šele iz pojma »jaza« sledi izveden pojem »bit« ... V začetku je bila zelo usodna zmota, da je volja nekaj, kar *deluje* — da je volja *zmožnost* ... Danes vemo, da je samo beseda ... Šele veliko pozneje, v tisočkratno bolj razsvetljenem svetu, so se filozofi presenečeno zavedeli *zanesljivosti*, subjektivne *gotovosti* pri rokovanju s kategorijami uma: sklepali so, da ne morejo izvirati iz empirije — saj je vsa empirija v protislovju z njimi. *Od kod torej izvirajo?* Tudi v Indiji in v Grčiji so napravili isto napako: »Torej smo morali kdaj že biti doma v višjem svetu (— namesto *v zelo zelo nižjem*: kar bi bila resnica!), morali smo biti božanski, saj imamo um!« ... Zares še nobena stvar do zdaj ni imela naivnejše prepričevalne moči kot zmota o biti, kakor so jo na primer formulirali eleati: saj ima vendar na svoji strani vsako besedo, vsak stavek, ki ga izgovorimo! — Tudi nasprotniki eleatov so

se še vdali zapeljivosti njihovega pojma biti: Demokrit med drugimi, ko je iznašel svoj *atom* ... »Umnost« v jeziku: oh, kakšna goljufiva babnica! Bojim se, da se ne bomo otresli boga, ker še verjamemo v slovnico ...

Hvaležni mi bodo, če tako bistveno, tako novo spoznanje strnem v štiri teze: s tem olajšam razumevanje in priključem na plan ugovore.

Prvi stavek. Razlogi, po katerih je »ta« svet imenovan navidezen, utemeljujejo prej njegovo realnost — vsaka *druga* vrsta realnosti je popolnoma nedokazljiva.

Drugi stavek. Znamenja, dana »pravi biti« stvari, so znamenja nebiti, *niča* — »resnični svet« so zgradili iz protislovja proti dejanskemu svetu: zares navidezni svet, kolikor je zgolj *moralno-optična* prevara.

Tretji stavek. Fantazirati o »drugem« svetu poleg tega je popolnoma brez smisla, razen če ne vlada v nas močan gon po obrekovanju, pomanjševanju, sumničanju življenja: v tem primeru *se maščujemo* nad življenjem s fantazmagorijo »drugega«, »boljšega« življenja.

Četrty stavek. Svet ločevati na »resnični« in »navidezni«, naj bo že po krščansko, naj bo po Kantu (navsezadnje *zvičajnem* kristjanu) je samo sugestija *décadence* — simptom *pojemačega* življenja ... Da umetnik bolj ceni videz kakor realnost, še ni ugovor proti temu stavku. »Videz« namreč tu pomeni *še enkrat* realnost, samo v izboru, okrepitevi, popravku ... Tragični umetnik *ni* pesimist — *pritrjuje* vendar vsemu vprašljivemu in celo groznemu, je *dionizičen* ...

KAKO JE »RESNIČNI SVET«
NAZADNJE POSTAL BAJKA

Zgodovina neke zmote

1. Resnični svet, dosegljiv za modrega, pobožnega, krepostnega — ta živi v njem, *to je on*.

(Najstarejša oblika ideje, relativno pametna, preprosta, prepričljiva. Prepis stavka »Jaz, Platon, *sem* resnica.«)

2. Resnični svet, za zdaj nedosegljiv, vendar obljubljen modremu, pobožnemu, krepostnemu (»grešniku, ki se spokori«).

(Napredek ideje: postane finejša, zapletenejša, neoprijemljivejša — *poženšči*, pokristjani se...)

3. Resnični svet, nedosegljiv, nedokazljiv, neobljubljen, vendar že v zamisli tolažba, obveza, imperativ.

(V bistvu staro sonce, vendar skoz meglo in skepso; ideja je postala sublimna, blede, nordijska, königsberška.)

4. Resnični svet — nedosegljiv? Prav gotovo nedosežen. In kot nedosežen tudi *neznan*. Potemtakem tudi ne tolažeč, odrešujoč, obvezujoč: k čemu bi nas moglo obvezati kaj neznanega? ...

(Sivo jutro. Prvo zehanje uma. Petelinje petje pozitivizma.)

5. »Resnični svet« — ideja, ki ni več za nobeno rabo, niti ne obvezuje več — ne več koristna, odvečna, *potemtakem* ovržena ideja: odpravimo jo!

(Svetel dan; zajtrk; vrnitev zdrave pameti in vedrine; Platonova zardelost od sramu; hudičev trušč vseh svobodnih duhov.)

6. Resnični svet smo odpravili: kateri je preostal? Mogoče navidezni? ... Kje neki! *Z resničnim svetom smo odpravili tudi navideznega!*

(Poldne; trenutek najkrajše sence; konec najdaljše zmote; višek človeštva; INCIPIT ZARATUSTRA.)